HUMANIST

27/2-Tweewekelijkse uitgave van het Humanistisch Verbond - 22 januari 1972

on/eens

Aan het Hoofdbestuur

De discussie over de waarde van de astrologie in *'Humanist'* werd in het nummer van 20 november l.l. door de redaktie gesloten. In een onderschrift deelt zij mede, dat zij zich aansluit bij het artikel van Peter Krug, waarmee zij dus *als redaktie* een veroordeling uitspreekt over de astrologie en over humanisten, die de astrologie beoefenen.
Nu ben ik zelf geen astroloog, dus zou ik mij deze woorden niet behoeven aan te trekken, maar ik acht het fout, dat de redaktie er blijkbaar dogma's op na houdt, met betrekking tot de opvattingen, die een humanist mag aanhangen.
Volgens mij dienen we als lid van het Verbond te erkennen allen die de beginselverklaring, en dan wel zo ruim mogelijk opgevat, menen te kunnen onderschrijven.
Een blad, waarvan de redaktie zich niet aan deze gedragslijn houdt en discriminatie toepast ten aanzien van bepaalde opvattingen of ideologieën welke niet in strijd zijn met onze beginselverklaring, plaatst zichzelf daarmee buiten het Humanistisch Verbond.
Een der deelnemers aan de discussie sprak terecht van astrologie-inkwisiteurs, toen nog niet wetend, dat de redaktie zelf zich daar ook onder zou scharen.
Ik acht het wel nodig, dat door het Hoofdbestuur deze zaak wordt rechtgezet, ook in *'Humanist'*, daar de redaktie bezig is de grondslagen van het Verbond op een gevaarlijke manier te ondergraven.

C. I. Kruisheer

Net als met koken

Het artikel van Peter Krug over astrologie heeft vele pennen in beroering gebracht. Uit de meeste reakties blijkt dat er inderdaad humanisten zijn die een gunstig oordeel over astrologie hebben. Het blijkt ook dat juist deze beoordelaars de astrologie zelf beoefend hebben of nog beoefenen, wat met Peter Krug niet het geval is, zoals hij zelf erkende.
Toch meent de redaktie (J.V.) in een cursief naschrift nog enig venijn te moeten naspuiten met begrippen als: 'benauwend', 'nachtmerrie', 'machteloosheid', 'devaluatie van de rede', 'wantrouwen jegens de wetenschap', 'meedogenloze ideologie'. J.V. besluit dan zich bij Peter Krugs artikel aan te sluiten en wenst de diskussie te sluiten. Kijk, dat cursiefje had er nu niet bij moeten staan. Met sluiten ben ik het eens, maar niet op deze manier, door duidelijk partij te kiezen voor diegene die het betreffende onderwerp niet zelf beoefend heeft. Men leert niet koken door alleen maar kookboeken te lezen en te redeneren over de mogelijkheden van voedselvergiftiging. Zo leert men ook niet de astrologie te begrijpen door alleen maar boeken over astrologie te lezen (en dan nog alleen de negatieve) en vervolgens te redeneren over de mogelijke gevaren van astrologie.
Neen, niet alleen maar lezen en redeneren over gevaren, maar *zelf beoefenen.*
Net als met koken.

Bert Cool, Heelsum

Korzelig kommentaar

Twintig jaar geleden spraken, babbelden en leuterden we in het Hollandse humanistische wereldje over religieus humanisme, humanisme en religie, rationeel humanisme, humanisme en rede, over subjectief en objectief, over humanisme en wetenschap en zo meer. Blijkens de ingezonden stukken in Humanist kunnen we daar maar niet genoeg van krijgen. Van alle problemen die de wereld schokken kiest men dan bijvoorbeeld de astrologie; daar kun je je zo lekker over laten gaan en alles wat je aan zure arrogantie hebt moeten opzouten om allerlei redenen eens de vrije loop laten. De terminologische problemen zijn ook nog altijd dezelfde. Een rationalist, zo zou ik in mijn onschuld denken, is een aanhanger van een wijsgerige stroming die rationalisme heet (en die, als ik goed ben ingelicht, onderscheiden moet worden van stromingen als positivisme, realisme, empiricisme of existentialisme). Maar voor sommigen is een rationalist gewoon iemand die probeert rationeel te denken. Kom er dan nog maar eens uit.
Het lijkt mij een waarheid als een koe dat het redelijk is, dus rationeel, om rekening te houden met het irrationele in onszelf en tevens om te erkennen dat we niet alles met ons verstand kunnen vatten. Maar intussen schijnt 'irrationeel' voor veel mensen een lelijk woord te zijn en schijnen anderen weer moeite te hebben met het probleem dat je over dingen waar je niet verstandelijk over kunt praten per definitie ook niet kunt theoretiseren. Waarom kunnen we nog steeds niet verstandig praten over de dingen des verstands en ons emotioneel, artistiek, of hoe het heten mag, uiten over belevingstoestanden die we niet verstandelijk kunnen of willen benaderen? En waarom lopen zoveel mensen rood aan als blijkt dat er mensen zijn die het bedrijven van astrologie een boeiende bezigheid vinden? Hoe dit ook zij, over de zaken des verstands blijken ook enige misvattingen te heersen. Een goed voorbeeld levert de heer Frits Kief, in zijn stukje 'kulkoek' in *Humanist* van 18-12-1971. 'De astronoom, resp. de wiskundige werkt met exacte feiten, met precies gedefinieerde grootheden' zegt hij. Goed, het is misschien waar dat de astronoom werkt met exacte feiten en de wiskundige met precies gedefinieerde grootheden. De wiskundige werkt natuurlijk niet met exacte feiten aangezien hij helemaal niet met feiten werkt. Maar afgezien van deze heilloze verbinding van onvergelijkbare, zij het exacte, grootheden: wat zegt dit helemaal? Wat ter wereld is een 'exact feit' en wat heb je eraan? En dan is de astronomie, als het tenminste waar is wat er hier over

In deze Humanist treft u geen kommentaar aan op de publikaties die in verschillende kranten hebben gestaan over de interne moeilijkheden van het Humanistisch Verbond. Het Hoofdbestuur acht het niet juist zich hierover uit te spreken voordat deze maand de Verbondsraad bijeen is geweest.
Wij hopen in het volgend nummer op de onverkwikkelijke situatie binnen het Verbond en de — eventuele — gevolgen daarvan nader in te gaan.

(redaktie)

HUMANIST

voortzetting van Mens en Wereld

Tweewekelijkse uitgave van de stichting 'de humanistische pers'

Jaargang 27 nummer 2

22 januari 1972

Redaktrice:
Josephine Vonk

Redaktieraad:
Mevr. P. Hienekamp,
R. de la Rie,
H. J. Roethof,
H. Wiedeman.

Redaktiesekretaris:
F. C. van Soesbergen,
Paulus Buyslaan 23, Amersfoort,
telefoon 03490-16474

Lay-out: Gerard Voet
Druk: Storm - Utrecht - Maarssen

Administratie, abonnementen en advertenties:
Postbus 114, Utrecht,
telefoon 030-24641.
postgiro 58 t.n.v.
'de humanistische pers', Utrecht.

Abonnementsprijzen per jaar:
Nederland, andere EEG-landen, Suriname en Ned. Antillen *f* 15,—
Overige landen *f* 17,50
Losse nummers *f* 0,75

In dit blad ingenomen standpunten zijn niet noodzakelijkerwijs die van het Humanistisch Verbond.

beweerd is, helemaal niet representatief voor wat we in het algemeen 'wetenschap' noemen.
In de biologie, sociologie, psychologie en ga maar door, wordt gewerkt met niet precies gedefinieerde grootheden en maar zeer onvolledig bekende feiten. Dat je probeert je begrippen steeds preciezer te krijgen en meer feiten aan de weet te komen spreekt vanzelf, maar dat wil niet zeggen dat je zonder al die vage probeersels kunt. Een voorbeeld is misschien het begrip 'iemands karakter'. Meneer Kief kent een aantal mensen die er verschillende opinies op na houden omtrent zijn karakter. Hieruit volgt dan volgens de heer Kief dat 'karakter' subjectief en niet als exact of precies gedefinieerd moet worden aangemerkt. Dat volgt er natuurlijk helemaal niet uit, want wie garandeert dat de kennissen van de heer Kief het begrip 'karakter' zo gebruiken als wetenschappelijke psychologen dat doen? Termen als 'rotvent' die de heer Kief in dit verband gebruikt suggereren een geringe scholing in dit opzicht bij zijn kennissenkring. Maar zelfs al is 'karakter' een niet erg exact begrip — dat zal het wel niet zijn — dan volgt daar nog niet uit dat het niet toch een voorlopig bruikbaar hulpbegrip zou kunnen zijn voor wie wil nadenken over zichzelf en zijn medemensen, met of zonder wetenschappelijke pretenties, of met of zonder astrologie.
Het staat iemand als de heer Kief absoluut niet om te gaan schoolmeesteren over 'onwetenschappelijk en onzindelijk denken' tegen iemand als de heer Groot. Hij is natuurlijk niet verplicht om een ernstige poging te doen om te begrijpen wat de heer Groot probeerde te zeggen, zolang hij daar tenminste niet over begint te schrijven. Een term als 'kulkoek' als karakterisering van een stukje van het nivo als dat van de heer Groot is een onhebbelijkheid die niet in een humanistisch blad thuishoort.

J. Reddingius, Paterswolde

Humanisme

Ook Uw kijk op het leven?

door C. H. Schonk

In eenvoudige, heldere taal zet de schrijver de humanistische principes en de humanistische kijk op het leven uiteen.

96 blz. Prijs *f* 4,50

Bestellingen per giro 58 t.n.v. De Humanistische Pers, Utrecht.

De jonge mens en het riskante genotsmiddel

3

door Frits Wafelbakker

Alcohol: 40.000 alcoholisten, 9100 processen-verbaal wegens rijden onder invloed en 5000 voor ordeverstoring en openbare dronkenschap, opbrengst accijns 680 miljoen gulden.

Alcohol is waarschijnlijk het oudste genotmiddel dat de mensheid kent. Zodra vruchten gaan gisten ontstaat er alcohol. Iedere primitieve stam die zich voedt met de 'vruchten des velds' moet binnen korte tijd ontdekken welke bijzondere beloning er staat op het bewaren van vruchten! Werkelijk alcohol-misbruik ontstaat pas door de ontwikkeling van het destillatie-proces. Daardoor wordt het mogelijk om het alcoholpercentage van de natuur-gistingsprodukten (5-15%) op te voeren tot het dubbele of drievoudige (brandewijn: 40% alcohol).
Kolonisten hadden gemakkelijk werk als ze de toverwerking van vuurwater konden gebruiken om de weerstand van een plaatselijke bevolking te breken. Angsthazen zien tegenwoordig nogal eens parallellen in het murw-maken van het Westen met Aziatische drugs.
Tot eind vorige eeuw was alcohol-misbruik nog een gesel van de arbeiders-stand. Met de toenemende welvaart en de arbeidersemancipatie en mogelijk ook door het werk van de arbeidersbewegingen en van de consultatiebureaus voor alcoholisme is het alcoholmisbruik verminderd.

Uit het onderzoek van Gadourek naar riskante gewoonten (1963) blijkt dat ongeveer 20% van de Nederlandse bevolking nooit alcohol drinkt, terwijl 40% alleen maar bij gelegenheid alcohol gebruikt. De overige 40% vormen dus de mensen die wel min of meer regelmatig alcohol gebruiken.
Het is waarschijnlijk dat in de tien jaren sinds het onderzoek van Gadourek wel wat verandering van dit patroon is opgetreden omdat het alcoholgebruik in Nederland sterk is toegenomen. De laatste twintig jaren is ons biergebruik vijfmaal zo groot geworden en ons wijngebruik bijna tien keer. De overheid trekt heel wat inkomsten uit ons alcoholgebruik. In 1970 bedroeg de alcoholaccijns 466 miljoen gulden, de bieraccijns 162 miljoen en de wijnaccijns 52 miljoen gulden. Totale opbrengst van alcoholhoudende dranken dus 680 miljoen gulden (aan tabaksaccijns kwam in 1970 886 miljoen gulden binnen; dit ter korrektie van het foutief geciteerde getal in het vorige artikel).

Scholieren en alcohol

Naar het gebruik van alcohol door jeugdigen is in Nederland verschillende malen een onderzoek gedaan. Het laatste onderzoek, in maart 1969, bij 571 leerlingen van scholen voor voortgezet onderwijs in de gemeente Utrecht, leverde onder meer de volgende resultaten op:

— Van de 11- en 12-jarigen heeft 47% meer dan eens gedronken, terwijl van de 18-jarigen 94% meer dan eens dronk.

— Kinderen worden gewoonlijk op de leeftijd van circa 13 jaar ingewijd in het volwassen drinkpatroon tijdens een bruiloft, verjaardag of andere hoogtijdag door middel van een slokje of bodempje wijn, bier of likeur.

— De eerste drank wordt voornamelijk thuis genuttigd. Het ouderlijk voorbeeld is van groot belang, evenals trouwens bij het roken. Kinderen van ouders die niet drinken gebruiken slechts zelden (10%) alcoholhoudende dranken.

— Kinderen zien het gebruik van alcohol door hun ouders als volmaakt vanzelfsprekend. Tegen 15 of 16 jaar stijgt door eigen initiatief het gebruik, meestal na een klasseavond of een verjaardag van een vriend.

Bij het Utrechtse onderzoek kwam onder meer naar voren, dat *'drinkende jongens en meisjes vaker doubleren op school dan niet drinkende jeugdigen'*.
Hetzelfde vonden we ten opzichte van roken. We weten alleen niet wat hierbij voorop gaat. Zijn er eerst de slechte schoolprestaties en wordt er als compensatie gerookt en gedronken? Of lopen de schoolprestaties terug door het roken en drinken? Of is er een gemeenschappelijke achtergrond door het roken en drinken? Of is er een gemeenschappelijke achtergrond voor de mindere schoolprestaties en de rook- en drinkgewoonten? Bij het genoemde onderzoek werd verder aangetoond dat drinkende jeugdigen vaker uitgaan, over meer geld beschikken en meer lid zijn van verenigingen dan niet-drinkende jeugdigen.
Een oorzakelijk verband is daarmee echter niet aangegeven.

Gevolgen van misbruik

In tegenstelling tot het harmonische beeld van ouders die hun kinderen leren leven

➠

en omgaan met alcohol staan de alcoholproblemen die in onze huidige maatschappij bestaan:

— Men schat dat er in Nederland ongeveer 40.000 alcoholisten zijn, d.w.z. mensen die in bepaalde situaties geen weerstand kunnen bieden aan de mogelijkheid om hun moeilijkheden of eenzaamheid in alcohol te verdrinken.
— Jaarlijks komen er in Nederland ruim 9.000 mensen in aanraking met de politie wegens 'rijden onder invloed'. Daarnaast zijn er ruim 5000 processenverbaal voor ordeverstoring in dronkenschap en openbare dronkenschap.
— Een niet onaanzienlijk deel van de verkeersdoden wordt veroorzaakt door alcoholgebruik; de slachtoffers hebben vaak zelf geen alcohol gebruikt.
— Er is een aantoonbaar verband tussen alcohol-misbruik en criminaliteit.

Van alcohol zien we dus, dat het kennelijk bij een groot deel van de bevolking een aangepast gebruik vindt, (bij verjaardagen en feestjes; elke dag een glaasje; borrel voor het eten, slaapmutsje).
Men mag zelfs zeggen dat alcohol een belangrijke funktie in ons volksleven heeft als ontspanningsmiddel en als bijna onmisbare gangmaker bij feesten en bij ontmoetingen zoals recepties.
Daarnaast echter is het voor 40.000 mensen een diepgaand probleem in het vlak van de verslaving.
Tenslotte komen jaarlijks 15.000 mensen door alcoholgebruik in contact met de politie en de rechter; over het leed dat aangericht wordt door dronken automobilisten is dan nog niets gezegd. Het is dus wel terecht als Gadourek in verband met het alcoholgebruik, spreekt van riskante gewoonten.

De tolerante benadering

In 1970 is er een belangrijke publikatie verschenen van de hand van Rupert Wilkinson, een Amerikaans socioloog. Hij is enkele jaren betrokken geweest bij een onderzoek naar het verband tussen alcohol-problemen en de manier waarop een gemeenschap zich bezighoudt met alcohol. Bezighouden niet alleen in de betekenis van verkopen, tappen en reclame bedrijven, maar ook in de zin van hoe leren onze kinderen alcohol gebruiken.
Hij meent dat het sociaal-kulturele drinkpatroon — waaronder hij verstaat de manier waarop mensen in onze kultuur drinken en de ideeën die ze hebben over drinken — bepalend is voor het ontstaan van alcoholproblemen. Dat is niet zo'n revolutionaire gedachte, maar het is wel een nieuw geluid in een wereld die meent het misbruik van bepaalde riskante genotmiddelen af te kunnen remmen via de strafrechter.
Wilkinson gaat er van uit dat het mogelijk is om het drinkpatroon van de bevolking te beïnvloeden. Welk drinkpatroon is dan het meest wenselijke? Een drinkpatroon met weinig alcoholmisbruik en weinig alcohol-problemen. Als kenmerken voor zo'n aanvaardbaar, eventueel wenselijk, drinkpatroon noemt hij de volgende punten.

Er is ten eerste een *geringe emotionaliteit over het drinken.* Het gebruik van alcoholische dranken wordt beschouwd als een normaal bestanddeel van het dagelijks leven. Alcohol is niet een mystieke vijand die bevochten moet worden, maar een aanvaardbare metgezel voor ontspanning en gezelligheid.

Er is ten tweede een *duidelijk onderscheid tussen drinken en dronkenschap.* Er bestaat een sterk taboe op de toestand van alcoholintoxicatie.

In de derde plaats *wennen ouders hun kinderen 'jong' aan alcohol-gebruik* en aan een drinkpatroon waarin het ongewoon is om echt dronken te worden.

Ten vierde is *drinken steeds een geïntegreerd onderdeel van een groter geheel van activiteiten* en niet doel in zichzelf.

Ten vijfde *wordt geïsoleerd alcohol-gebruik vermeden.* Het is een gewoonte om bij drinken ook te eten.

Met Wilkinson kan men stellen dat het normale Nederlandse patroon van thuis leren alcohol-gebruiken positief gewaardeerd moet worden. *Men moet zich dan ook afvragen of het nog wel zinvol is om zwak alcoholische dranken te weren uit gebouwen en lokalen die voor jongerenwerk bestemd zijn.* Als men zich niet zonder slag of stoot aan de ideeën van Wilkinson wil overgeven dient men zich af te vragen wat er verder in preventief opzicht mogelijk is.

Verbieden en afremmen

1. Er is weinig resultaat te verwachten van een beperking van de verkrijgbaarheid. De partiële drooglegging in landen als Zweden, Finland, Engeland en de U.S.A. heeft weinig positiefs opgeleverd. Met name de Amerikaanse drooglegging wordt altijd gezien als een belangrijke wortel in het ontstaan van de georganiseerde Maffiapraktijken. Bovendien zijn er aanwijzingen dat de opkomst van de handel in (goedkope) marihuana in Noord-Amerika bevorderd is door de hoge prijs van zwarte alcohol.
2. De verhoging van de accijns op alcohol zou de verkoop en het gebruik van (sterk) alcoholische dranken kunnen beperken. Het is echter de vraag of men daarmee het misbruik van alcohol tegengaat. Bovendien is het in een Europa, dat in toenemende mate zijn landsgrenzen opent, steeds moeilijker om eenzijdig aan accijnzen te morrelen.
3. De mogelijkheid tot beperking, respektievelijk verbod van reklame voor alcoholhoudende dranken dient bestudeerd te worden. Te overwegen valt of geëist mag worden dat in reklame alcohol nooit geïsoleerd gepresenteerd mag worden.
4. In sommige landen (Zweden) kent men het voorschrift waarbij alcohol in café's en restaurants alleen verkocht mag worden tezamen met eetwaar. Dit lijkt een voor Nederland te sterk bevoogdende maatregel. Ook Wilkinson pleit er voor, zowel op physiologische gronden (alcohol wordt langzamer in het bloed opgenomen vanuit een met voedsel gevulde maag) als op psychologische; drinken hoort onderdeel te zijn van een groter geheel van activiteiten.
5. De voorlichting over alcohol-gebruik en -misbruik moet beginnen op de lagere school. Deze voorlichting hoort onderdeel te zijn van een meer uitgebreide gezondheidsvoorlichting en -opvoeding.

Dit laatste punt past wel in de konceptie van Wilkinson, omdat het ontmythologiserend werkt. Voorlichting alléén over alcohol werkt teveel in de richting van het mystieke duivelse elixer dat de mensheid zoveel narigheid bezorgt.

Naast het voorkomen van alcoholisme dient de preventie sterk gericht te zijn op het 'rijden onder invloed'.

Hier zou de Overheid voor kunnen gaan door het alcohol-vrij maken van overheidsrecepties. In een land dat jaarlijks talloze verkeersdoden betreurt, waarvan een onbekend deel als gevolg van rijden onder invloed, moet iedere maatregel, die iets kan bijdragen aan een vermindering van dat aantal, aangegrepen worden.
Daarnaast lijkt een intensieve voortzetting van de glaasje-op-aktie zinvol. Hoewel men niet kan meten in hoeverre gedrags-beïnvloeding bewerkstelligd wordt, lijken de gestage pogingen tot het inslijpen van een gezonde gedragsregel op zijn plaats.
Het uitgangspunt is ook zuiver. Er wordt geen bezwaar gemaakt tegen het gebruik van alcohol, maar alleen tegen het rijden daarna.

Als derde punt dient toch overwogen te worden of geen verhoging van de strafmaat voor 'rijden onder invloed' op zijn plaats is. Het lijkt er op — in sommige landen althans — dat zeer hoge geldboetes en vrijheidsstraffen sanerend gewerkt hebben. Men dient in aanmerking te nemen dat door strenge maatregelen tegen rijden onder invloed *niet* de vrijheid van het individu wezenlijk wordt ingeperkt. Bovendien wordt het recht op leven van een groot aantal andere verkeersdeelnemers er door onderstreept.

Dr. H. Ph. Milikowski

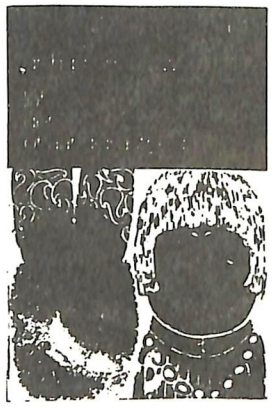

Lof der onaangepastheid

Dit boek heeft in kringen van sociologen, sociaal-psychologen, maatschappelijk werk geleid tot uitvoerige, soms heftige discussies.
Milikowski's visie op sociale aanpassing, niet aanpassing, onmaatschappelijkheid heeft naam gemaakt.

Onaangepastheid is niet een uitsluitend negatieve houding. Zonder onaangepastheid geen menselijke vooruitgang.

265 blz. *f* 15,50

Bestellingen per giro 58 t.n.v. De Humanistische Pers - Utrecht.

Geweten en redelijkheid

door Wim van Dooren

2

Ik houd mij graag beschikbaar voor een verdere gedachtenwisseling over geweten en gewetensbeslissing, hoewel ik niet zo optimistisch ben als Uitenbogaard (Humanist 20-11-71), te geloven dat op deze wijze een einde gemaakt kan worden aan de verschillende uitleg van deze begrippen als we daar ooit aan toe zouden komen, moeten we op zijn minst beginnen met een goede uitleg van het standpunt van een ander, en juist in deze (soms verhitte) diskussies is dat niet zo eenvoudig. Uitenbogaard geeft zelf daar een voorbeeld van als hij mijn artikel citeert (het stukje staat tussen aanhalingstekens, dus ik neem aan dat hij bedoelt te citeren). Hij legt mij in de mond: 'Een gewetensbeslissing is niet bespreekbaar, omdat deze niet door redelijk overwegen tot stand komt. Tot een beroep op het geweten komt men, als redelijk overtuigende argumenten (komen) te ontbreken . . .' Ik heb dit nergens zo geschreven en ik zou dit ook nooit zo willen schrijven. Ik wil mij graag met Uitenbogaard keren tegen de gefingeerde schrijver van deze zinnen. Ik ben het nl. volkomen met Uitenbogaard eens, dat ik niet zomaar in het wilde weg aan een of andere inval het predikaat gewetensbeslissing kan geven of op elk moment, dat ik geen redelijk argument meer kan bedenken in de diskussie mijn onvermogen met het woord 'geweten' mag bedekken. Ik ben geneigd pas dan van een gewetensbeslissing te spreken, wanneer werkelijk tevoren door iemand rekenschap gegeven is 'met de grootst mogelijke zorgvuldigheid en inspanning . . . van de zedelijke betekenis van alle relevante situatie-aspekten' (Uitenbogaard). Als ik Uitenbogaard goed begrijp, dan ligt het verschil tussen hem en mij daarin, dat hij de gewetensbeslissing automatisch uit dit verantwoordingsproces laat volgen en misschien zelfs een (laatste) element van dit proces noemt, terwijl er bij mij een kloof ligt tussen alle redelijke overweging vooraf en de uiteindelijke beslissing, die zelf niet meer redelijk te verantwoorden is. Toch weet ik nog niet zo zeker of Uitenbogaard het hierin ook niet met mij eens is, want wat moet ik anders verstaan onder een 'zedelijk houvast', dat wel bespreekbaar is 'al impliceert zulks niet de geldigheid ervan voor een ander'? Redelijkheid impliceert nl. altijd de geldigheid voor een ander — dat is een van de hoofdkenmerken van redelijkheid. Daarom heb ik nu juist de gewetensbeslissing *in laatste instantie* onredelijk of liever niet-redelijk genoemd, omdat deze geen geldigheid voor een ander impliceert. Als nu Uitenbogaard in zijn laatste zin zegt over de gewetensbeslissing, dat hij daarin 'tot een verantwoorde en ook te verantwoorden keuze' is gekomen, bedoelt hij dan alleen dat iemand na diep nadenken en in communicatie met anderen tot dit besluit is gekomen — dan ben ik het volledig met hem eens; bedoelt hij ermee dat deze beslissing ook (redelijk) te verantwoorden is, zodat hij daarmee voor een ander geldig is, dan is Uitenbogaard met zichzelf in strijd. Tenslotte nog dit: in de andere stukken over deze kwestie (van Pols en Van Praag) wordt juist omzichtig om het gewetensbegrip heengelopen: er wordt gesuggereerd, dat in het gewetensonderzoek van dienstweigeraars iets anders aan de hand is: 'een echt gewetensonderzoek door anderen is onmogelijk en uit een oogpunt van respekt voor de persoon ook ongeoorloofd' (van Praag); samenvattend meen ik te mogen opmerken dat van een gewetensonderzoek in de historische betekenis van het woord geen sprake is' (Pols). In aansluiting daarop wil ik nog eens met nadruk stellen: àls het gewetensonderzoek zou zijn, kan het niet, àls het iets anders is (onderzoek naar integriteit, diskussievermogen, psychische gezondheid, vermogen tot logisch redeneren), dan gaat de betreffende commissie buiten zijn (wet)boekje.

In memoriam Cor Visser

■

Het Humanistisch Verbond heeft een ernstig verlies geleden. In de afgelopen week, op woensdag 5 januari is onze vriend Cor Visser, lid van het Hoofdbestuur plotseling overleden. Hij zou in april 48 jaar geworden zijn. — Zijn werk in het Verbond was niet van dien aard dat hij sterk in de openbaarheid trad. Samen met zijn vrouw wijdde hij zich jarenlang aan het Verbond in Amstelveen, waar hij woonde. Enkele jaren geleden nam hij zitting in het bestuur van onze stichting voor geestelijke vorming en in september 1970 werd hij aangezocht om deel uit te maken van het Hoofdbestuur. Zijn speciale gebied in dat college was het financiële beleid — en een ieder begrijpt dat Cor Visser daarmee bewees bereid te zijn voor ons Verbond een zwaar offer te brengen aan tijd en aandacht en verantwoordelijkheid — een stuk van zijn leven.

Zijn plotselinge dood is een geweldige slag. Natuurlijk in de eerste plaats voor zijn gezin, zijn familie. Het lijkt een onoverkomelijk verlies — te moeten leven zonder deze man, die er werkelijk één was van goeden wille: stevig, serieus, vol gevoel voor humor en menselijkheid. Als ik aan hem denk dan flitsen er allerlei herinneringen door mij heen. Zijn vasthoudende nauwgezetheid, maar ook zijn neiging tot relativeren, zijn altijd gereed liggende vrolijkheid. Hij hield van het leven en wilde daar heel veel voor doen.
Er is in feite geen gemakkelijke troost. Humanisten, vrijdenkers hebben altijd de egocentrische overwegingen van de hand gewezen die de dood verbloemen. Toenemende mondigheid betekent ook toenemende ernst. De ernst van dit moment is: dat een man waarop gebouwd werd uit ons leven is verdwenen. Wij moeten leven en werken. Maar niet alsof er niets gebeurd is. Cor Visser had duidelijke idealen. Daar stond hij voor. Hij hoopte op de verwezenlijking van een soort van menselijkheid die gekenmerkt wordt door diep besef van eigen verantwoordelijkheid en creatieve vreugde. Hij nam het leven niet zonder méér zoals het gegeven is. Hij beschouwde leven als een opgave. In het werk voor ons ideaal moeten wij hem nu missen. Maar zijn rustige overtuiging en zijn toewijding, ondanks zware moeilijkheden, inspireren ons om dóór te gaan — zodra de ellendige verdoving van het moment ook maar even is geweken. Hij heeft gewerkt aan onze goede zaak.

P. Spigt

Geweten en moraal

door **Gerard M. Faddegon**

In Humanist nummer 20 spreekt C. Uitenbogaard onder de titel 'Geweten en redelijkheid' de wenselijkheid uit, dat er een gedachtenwisseling op gang komt met betrekking tot de begrippen geweten en gewetensbeslissing. Daar ook mij dit belangrijk voorkomt wil ik hier een bijdrage leveren om deze gedachtenwisseling op gang te brengen; alleen heb ik hiermee niet het doel om een eind te maken aan de verschillende uitleg, die aan deze begrippen kan worden gegeven. Ik acht dit n.l. niet alleen ongewenst, het is naar mijn mening zelfs onmogelijk!

De omschrijving, die Uitenbogaard in zijn bijdrage geeft van geweten en gewetensbeslissing, geeft juist die opvatting weer, die ik nooit heb kunnen begrijpen; maar waarvan ik met veel moeite tot de ervaring ben gekomen, dat die veel wordt aangehangen. Deze opvatting schijnt zelfs zo algemeen te zijn, dat de mijne daarbij vergeleken als iets buitenissigs wordt aangemerkt. Niettemin ben ik van mening, dat de door Uitenbogaard weergegeven opvatting onjuist is. Wat hij in zijn bijdrage omschrijft noem ik de 'moraal' en dat is wel iets heel anders dan het 'geweten'.

In de oude dienstweigeringswet was — m.i. terecht — sprake van 'gewetensbezwaren' tegen de militaire dienst en niet van 'principiële bezwaren'. Was dit laatste n.l. het geval geweest, dan had ik nooit een beroep kunnen doen op deze wet aangezien ik geen principes aanvaard. Toch heb ik wel gewetensbezwaren tegen de vervulling van militaire dienst. Toen ik in oktober 1969 een beroep op deze wet had gedaan constateerde mijn kapitein in mijn opvattingen iets waarvan hij meende te moeten zeggen: 'dat is niet principieel'. Ik kan mij nog herinneren, dat ik toen niet begreep, wat dat nu met de zaak te maken had, en dat begrijp ik nog niet.

Een andere herinnering uit m'n militaire dienst is, dat een van m'n katholieke kameraden eens de opmerking maakte, dat hij wel en ik niet er een geweten op na zou houden. Ook dit verwondert mij: iemand die, zoals mijn katholieke kameraad, er principes op na houdt heeft geen geweten nodig, hij kan z'n daden altijd toetsen aan deze principes en als hij er zelf niet uit kan komen, kan hij het nog altijd vragen aan meneer pastoor. Maar ik kan niet zonder geweten.

Wat is nu eigenlijk het verschil tussen geweten en moraal?

Onder moraal versta ik het geheel van alle principes, die door een mens worden aanvaard. Hoewel ik van mening ben, dat degene, die er principes op na houdt, deze nooit van zichzelf heeft, wil ik toch spreken van zijn 'eigen moraal' omdat ik rekening wil houden met de mogelijkheid, dat hij uit de hem door anderen opgedrongen principes zijn eigen keus heeft bepaald. Dat er nog zoiets zou kunnen bestaan als 'de' moraal, d.w.z. een moraal, die als de enig juiste zou moeten worden opgevat en dus door iedereen zou moeten worden aanvaard, zal niet door zo erg veel lezers van Humanist worden aanvaard. Toch komt deze opvatting erg veel voor. Iemand, die z'n 'eigen moraal' zo belangrijk vindt, dat hij die aan iedereen wil opdringen is een moralist en die behoort tot de lastigste mensen, die er zijn. Merkwaardig is, dat ik wel eens een vooraanstaand lid van het HV Multatuli voor moralist heb horen uitschelden! Wie zo over Multatuli kan spreken heeft zijn parabel van de jonge Samojeed (Idee 447, de laatste van de eerste bundel) nooit goed gelezen en in ieder geval niet begrepen, want daarin is duidelijk een antimoralist aan 't woord!

Wanneer men mij nu vraagt naar een definitie van geweten, dan kan ik die niet geven. Het wil mij zelfs voorkomen, dat een juiste definitie van dit begrip niet mogelijk is. Ik kan slechts een vage aanduiding geven van hoe het geweten funktioneert. Wanneer de gevolgen van onze daden een gevoel van onbehagen geven, dat met spijt nog niet sterk genoeg is gekwalificeerd, dan vindt dat gevoel z'n oorsprong in ons geweten. Wanneer wij in het leven voor een situatie geplaatst worden waarop we verschillend kunnen reageren en we bepalen in deze situatie onze keus met het doel, dat de gevolgen van onze daad ons geweten niet zal bezwaren, dan is dat een gewetensbeslissing. Natuurlijk zullen wij bij het bepalen van onze keus gebruik maken van redelijke overwegingen als dat mogelijk is; maar dan toch alleen om ons te kunnen voorstellen, wat de gevolgen van onze daden zouden kunnen zijn. Maar veel meer dan door de rede wordt ons gedrag bepaald door de ervaring. Het kan heel goed zijn, dat de gevolgen van een daad, die tot stand gekomen is door middel van een gewetensvolle beslissing toch niet beantwoordt aan het doel, dat we ermee wilden bereiken. Zo'n misdaad geeft ons dan een ervaring, die we — bewust of onbewust — zullen inkalkuleren als we later weer in een soortgelijke situatie komen (maar die dan gewoonlijk net zoveel anders is, dat onze ervaring daarin toch niet geheel past). Wanneer Sartre in 'l'Existentialisme est un humanisme' zegt: 'ce que nous choisissons, c'est toujours le bien', dan meen ik dat 'le bien' hier zo te moeten opvatten, dat het resultaat van onze daden steeds een noodzakelijk gevolg is van hetgeen voorafging en dat wij dit dan ook moeten aanvaarden zelfs als ons geweten er door bezwaard zou zijn.

Het belangrijkste verschil tussen de moraal en het geweten is dat onze principes (wanneer we die er op na houden) ons *a priori* uitsluitsel geven over hoe in bepaalde situaties gehandeld moet worden; terwijl het geweten steeds achteraf funktioneert. Men kan een gewetensbeslissing dus nooit van te voren analyseren op zodanige wijze, dat men een ander kan overtuigen van het waarom. De woorden van Van Dooren, die Uitenbogaard aanhaalt, zijn voor mij (en ik neem aan voor vele anderen) dan ook zo vanzelfsprekend, dat ik mij niet kan voorstellen, dat deze redelijkerwijs ter diskussie kunnen worden gesteld. Er is echter één punt in het betoog van Van Dooren, waar ik mij niet mee kan verenigen: Wanneer hij op blz. 5 van Humanist nummer 17 over het geweten zegt: 'anderzijds is het *duidelijk* kultureel-maatschappelijk bepaald', dan is het voor mij duidelijk, dat hij het over de moraal heeft en niet over het geweten. De moraal heeft inderdaad te maken met de zeden, en de zeden zijn duidelijk gebonden aan de tijd en aan de gemeenschap, waarin men leeft. De zeden behoren dus tot de beschaving, en hoewel dit slechts een uiterlijk verschijnsel is, houdt dit toch ergens verband met de kultuur. Het geweten is echter een zuiver persoonlijke aangelegenheid.

Wanneer iemand z'n daden nauwkeurig heeft getoetst aan zijn 'eigen moraal' en de gevolgen van zijn daden toch dat gevoel van onbehagen veroorzaken, dat ik hiervoor heb trachten te omschrijven, dan ontstaat een gewetenskonflikt. Dat een gewetenskonflikt steeds kan voorkomen bij ieder, die er een moraal op na houdt, bewijst: 1°. dat het geweten inderdaad iets anders is dan de moraal, en 2°. dat ieder, die er een moraal op na houdt, ook een geweten heeft, dat zich niet door zijn moraal laat leiden.

Met deze bijdrage hoop ik iets te hebben verduidelijkt omtrent de begrippen geweten en moraal. Misschien heb ik voor een aantal mensen het een en ander overhoop gehaald, waarmee zij zich zo vertrouwd waanden. Ik kan deze mensen geen enkele zekerheid bieden; ik kan hun slechts de raad geven te trachten te leren leven met onzekerheden; want dit is beter, dan het aanvaarden van schijnzekerheden, die men toch weer moet opgeven op den duur. Ik wens hen sterkte bij dit streven. De moralisten echter wens ik zeer veel gewetenskonflikten toe!

De ontwikkeling van het leven op aarde als gevolg van toeval en vermijdelijkheid

door O. Birman

De bekende Franse molekulair bioloog *Jacques Monod*, die in 1965 samen met A. Lwoff en F. Jacob de Nobelprijs voor fysiologie en geneeskunde verwierf, publiceerde in 1970 een boek met de titel: *'Le hasard et la nécessité'*. Het heeft als ondertitel: 'Essai sur la philosophie naturelle de la biologie moderne'. In zijn inleiding schrijft Monod: 'Het is onvoorzichtig voor een natuurwetenschappelijk onderzoeker het woord filosofie of ook maar natuurfilosofie in de titel van zijn boek te gebruiken; hij zal daardoor wantrouwen wekken bij zijn vakgenoten en neerbuigend worden bekeken door de filosofen. 'Maar', gaat hij verder, 'ik heb één excuus: ik ben van mening, dat wij de plicht hebben onze wetenschap te zien in samenhang met de gehele kultuur van onze tijd en deze niet alleen met technische inzichten te verrijken, maar met ideeën, die van algemene betekenis kunnen zijn voor de mensheid'. Zijn boek heeft dan ook een veel verdere strekking dan alleen een biochemische.

Het is waarschijnlijk een uitzondering, dat een werk van een inhoud zoals het onderhavige reeds kort na zijn verschijnen een zo grote kring van lezers heeft gevonden. Gedurende een vraaggesprek voor de Duitse televisie vertelde Monod in oktober jl., dat men in Frankrijk oorspronkelijk met een oplage van misschien 10.000 stuks had gerekend. Binnen enkele maanden werden er echter reeds meer dan 230.000 exemplaren verkocht. Inmiddels zijn er een Duitse en een Engelse vertaling verschenen en kort geleden heeft BRUNA een Nederlandse editie onder de titel *'Toeval en onvermijdelijkheid'* als paperback uitgebracht (prijs *f* 14,50).
Tijdens het interview maakt Monod de opmerking, dat hij niet van mening is dat de oorzaak van de grote belangstelling voor zijn boek gezocht moet worden in de erkenning van de juistheid van zijn theorie, maar alleen mag worden opgevat als bewijs voor de heersende belangstelling voor zijn onderwerp. Bovendien legde hij de nadruk erop, dat het niet gaat om *zijn* theorie maar over de huidige inzichten van de wetenschap in het algemeen.

Een belangrijk deel van Monod's boek bestaat uit de verklaring van de werkwijze van het mikroskopisch kleine, cybernetisch bestuurde machinetje zoals wij de cellen van alle levende wezens kunnen opvatten. Alhoewel Monod uiterst helder en logisch schrijft, is het ingewikkelde, op de stereospecifieke configuratie van de molekulen berustende chemische mechanisme, dat hij ontleedt, voor de niet-chemikus waarschijnlijk moeilijk vatbaar. Ik zal daarom hier geen poging doen dit — alhoewel essentiële — gedeelte van Monod's werk weer te geven en alleen trachten de grondgedachten duidelijk te maken.

Pas sinds ongeveer 1950 hebben de biochemici inzicht verkregen in de wijze, waarop een levende cel ontstaat en werkt. Het meest opvallende is dat de opbouw van de cel met zijn vele funkties en uiteindelijk van het organisme zelf, dat uit deze cellen is samengesteld, niet geschiedt door een bewerking van buitenaf -- zoals wij mensen dingen met een vooropgesteld doel 'maken' — maar ontstaat van binnen uit. Door de configuratie van hun onderdelen hebben de chemische bouwstoffen geen andere mogelijkheid dan zich op bepaalde manieren te ordenen. Men zou kunnen zeggen dat een op het einddoel gerichte determinatie reeds in het beginstadium ligt. Daarom zou men beter niet moeten spreken van een 'ontstaan' van al die strukturen maar van een 'onthulling' van de in hen aanwezige eigenschappen. Elementen voegen zich zo onder invloed van chemisch-fysische affiniteiten en praktisch zonder energieverbruik samen tot verbindingen. Het systeem gehoorzaamt aan de thermodynamische wet. Slechts 20 verschillende aminozuren zijn de bouwstenen van alle eiwitten, waarvan er vele duizenden bestaan. Deze makromolekulen hebben de meest uiteenlopende taken te vervullen en ze verschillen bij alle organismen. Voor de specifieke aard van elk eiwit is de volgorde bepalend volgens welke de aminozuren aan elkaar zijn geschakeld en juist deze volgorde berust oorspronkelijk op *toeval*. Een keer gevonden kan deze echter door een steeds herhaalde, natuurgetrouwe reproduktie tot een blijvende vorm worden. Hiervoor zorgen bepaalde, eveneens door de cel zelf gevormde, voor de 'overerving' verantwoordelijke stoffen.

Het 'paradoksale' van het leven bestaat nu daarin, dat de cel de 'opdracht' heeft haar struktuur te behouden en onveranderd te reproduceren, terwijl wij toch het verschijnsel van de evolutie kennen, die in de loop van de eeuwen tot steeds 'hogere' organismen heeft geleid; van eenvoudige en voor de overleving minder geschikte vormen naar gecompliceerde en beter aan hun omgeving aangepaste. De enige oorzaken voor deze vooruitgang zijn nu volgens Monod te vinden in *storingen* die in het reproduktieapparaat zijn opgetreden. Zij zijn, zo stelt hij, de enige bron van wat men tot nog toe als gerichte schepping heeft aangezien. De evolutie kan volgens hem geen gevolg zijn van een eigenschap van de materie want het meest belangrijke principe dat deze bevat is haar behoudend mechanisme. De evolutie heeft haar wortels in niets anders dan in onvolmaaktheid. Pas als de door toeval ontstane 'fout' zich door kopiëring duizenden keren heeft herhaald komt de verandering binnen het bereik van de *noodzakelijkheid*. De selektie zal vaststellen of hij voor de soort gunstig of ongunstig is. Daarvan hangt af of de nieuwe vorm zal blijven of weer verdwijnen.

Ook veranderingen in het gedrag van levende wezens oefenen een druk uit op de selektie, zodat de 'droom van de vaders' in vervulling kan gaan. In dit verband citeert Monod o.m. N. Tinbergen 'Social behavior in animals' (voetnoot op pag. 143 van de Franse uitgave). (N.B.: Het nieuwe inzicht, dat gedrag vooraf gaat aan de lichaamsbouw of m.a.w. dat de vorming van organen zich richt naar het bestaande gedrag, vindt men bij vele moderne behavioristen, b.v. bij W. Winkler *'De aard van het beestje'*, vertaald door D. Hillenius, Uitgeverij Ploegsma, Amsterdam 1970, pag. 59).

Sinds Darwin weet men dat de mens niets anders is dan een produkt van de evolutie, die reeds ongeveer 3 miljard jaren aan de gang is. Ervaringen, niet individuele maar door generaties geaccumuleerde, hebben meegeholpen bij de ontwikkeling van het belangrijkste orgaan van de mens, de hersenen. Door deze is hij in staat zich situaties voor te stellen, die hij nog nooit heeft meegemaakt en daardoor de gevolgen ervan te voorzien. Deze kapaciteit heeft hem een enorme voorsprong verschaft op alle andere levende wezens. Maar pas door wat Monod noemt 'de 2de evolutie', die begint met de unieke manier van communicatie, de taal, verkreeg de mens de mogelijkheid kennis, ideeën en kultuur te ontwikkelen en door te geven aan de volgende geslachten. Met Chomsky neemt Monod aan, dat er in onze hersenen waarschijnlijk reeds een soort programma moet zijn vastgelegd, dat onze nakomelingen in staat stelt onze taal — en misschien ook andere verworvenheden — te leren begrijpen en te hanteren.

Wij hebben een — waarschijnlijk eveneens overgeërfde — behoefte aan een verklaring van onze oorsprong. Omdat de mens om zich heen ziet hoe doelgericht alles verloopt, hoe ontstaan, ontwikkeling en vergaan aan een bepaald plan schijnen te gehoorzamen, kon hij niet anders dan ook zijn eigen existentie toeschrijven aan een vooropgesteld doel. Angst was de aanleiding voor het ontstaan van mythen, religies, filosofiën en zelfs van de wetenschap. Zij allen hebben tot nog toe met alle middelen getracht, de toevalligheid van de menselijke existentie te negeren. Angst stond de objektiviteit in de weg. Ook in de gedachtenwereld van Darwin, Hegel en Marx en bijzonder duidelijk bij Teilhard de Chardin vindt Monod nog de door hem vitalistisch' betitelde idee terug, dat de wereld en wij zelf bestemd zijn om zich steeds 'hoger' en 'vooruit' te ontwikkelen. Thans moeten wij erkennen dat zowel leven als vooruitgang op toeval berusten. De kans dat zich leven zou ontwikkelen op onze planeet was praktisch nihil en de waarschijnlijkheid dat levende wezens een taal als de onze zouden voortbrengen nog eens praktisch nul. In het feit, dat de mens zich desondanks tot een

➔

hoogte kon ontwikkelen die hem in staat stelt zijn oorsprong na te gaan en zelfs te proberen het funktioneren van zijn eigen hersenen te begrijpen, ziet Monod de 'absurditeit' van ons bestaan. Dit gevoel vindt men ook terug bij de schrijver Camus, met wie Monod zich dan ook verwant voelt. Ook hij zegt, dat wij thans de keuze hebben tussen 'le royaume et les ténèbres', tussen vooruitgang of ondergang, waarvoor wij zelf de verantwoordelijkheid dragen.

De selektie werkt niet meer alleen genetisch, de mens grijpt individueel en kollektief in. Wij bepalen het aantal van onze kinderen, wij laten zieken en zwakken overleven, maar Monod betwijfelt dat wij ooit willekeurige mutaties teweeg zullen kunnen brengen. Onze ideeën veranderen, maar ook zij zijn onderworpen aan een evolutie, die verloopt als de biologische. Ze hebben de tendentie onveranderd te blijven bestaan en niet te evolueren. De praktische resultaten van de wetenschappen worden wel geaccepteerd, maar niet de gevolgtrekkingen uit de verkregen inzichten. Omdat die alle traditionele waarden vernietigen die wij dachten te bezitten, wekken ze weer het in ons sluimerende gevoel van angst. Ze tonen ons dat wij alleen zijn in een koud, leeg universum.

Het streven naar objektiviteit en redelijkheid, dat de wetenschap vereist, is volgens Monod de enige kracht die de evolutie thans verder kan drijven. Dit streven is de enige moraal, die de mens niet is opgelegd maar die hij zelf heeft gekozen. Dit is het verband dat Monod legt tussen wetenschap en ethiek.

Met hetgeen hij stelt, zal Monod menigeen voor het hoofd stoten, de gelovigen die niet twijfelen in de schepping evenals de marxisten die overtuigd blijven van een dwangmatig verloop van de geschiedenis. Geen van de oude overtuigingen valt hij overigens aan. Ze waren volgens hem dromen, die alleen een belangrijke funktie hebben vervuld in onze geschiedenis. Hij respekteert de denkers uit het verleden ook als hij hun meningen niet meer acceptabel vindt. Zijn alomvattende kijk op het leven, zijn bezielde en toch steeds heldere taal, zijn redelijkheid en het gevoel voor verantwoordelijkheid die uit zijn boek spreken, zullen sympathie verwekken bij vele lezers, terwijl er vanzelfsprekend ook kritiek te verwachten valt. Ergens citeert Monod de Franse filosoof Alain, die gezegd moet hebben: 'Er zijn twee soorten van wetenschapsmensen; de ene houdt van ideeën, de andere haat ze'. Monod voegt er aan toe: 'De eersten hebben altijd gelijk; als hun ideeën niet juist blijken te zijn, hebben ze tenminste bevruchtend gewerkt'. Niemand die Monods boek heeft gelezen kan betwijfelen dat hij bij de uitverkorenen behoort, die de wereld verrijken met nieuwe gedachten.

In Samenwerking met de redaktie van *Amersfoortse Stemmen*

Geboortebeperking

Tijdens de vergadering van vertegenwoordigers van de IHEU en het Vaticaans Secretariaat voor Ongelovigen, te Brussel, 1, 2 en 3 oktober 1970 legde de Voorzitter van de IHEU, prof. dr. J. P. van Praag de volgende officiële verklaring betreffende het bevolkingsvraagstuk af. Hiermee verwoordde hij het standpunt van de International Humanist en Ethical Union.

Wellevendheidshalve werd deze verklaring pas eind 1971 gepubliceerd.

Tijdens de diskussie over de gemeenschappelijke verantwoordelijkheid ten aanzien van de huidige situatie zien de etische humanisten zich genoodzaakt de geboortebeperking ter sprake te brengen. Wij beseffen dat dit een ingewikkeld probleem is. In sommige gebieden is bevolkingstoename noodzakelijk voor de welvaart. In andere gebieden kunnen ekonomische en technische ontwikkeling gelijke tred houden met de behoeften van de bevolking. Maar in het algemeen zal men het erover eens zijn dat de tegenwoordige bevolkingsexplosie katastrofale gevolgen moet hebben.

Ik mag niet verhelen dat in leidende kringen van de Rooms Katholieke Kerk de afschrikwekkende gevolgen van de huidige ontwikkeling op alarmerende wijze worden onderschat. Men verwacht — wanneer er geen tegenmaatregelen worden genomen — dat in de eerste helft van de volgende eeuw de wereldbevolking het ongehoorde cijfer van 15 miljard zal hebben bereikt. Het is zeer onwaarschijnlijk dat wij erin zullen slagen voor alle mensen een redelijke levensstandaard te handhaven of te bereiken. De psychologische gevolgen echter zijn nog alarmerender.

Het is algemeen bekend dat overbevolking in de dierenwereld leidt tot agressie of zelfdestruktie. En ik meen dat wij heden ten dage al dezelfde neigingen in de menselijke samenleving kunnen signaleren. Onrust, wantrouwen, haat en agressie worden voor een deel — maar wel in toenemende mate — toegeschreven aan het psychologische effekt van de overbevolking in verschillende delen van de wereld. Daarom is naar ons oordeel geboortebeperking en gezinsplanning een morele eis van de eerste orde. Het is mij bekend dat over vrijwillige sterilisatie — en misschien geldt dat in nog sterkere mate voor abortus — het laatste woord nog niet is gesproken. Ik meen dat de meeste humanisten deze methoden geen ideale oplossing achten, hoewel ze deze in het algemeen niet als immoreel zullen afwijzen wanneer het gaat om de levensstandaard van het nageslacht.
Daarbij komt, dat de praktijk ons heeft geleerd dat periodieke onthouding geen afdoende resultaten geeft, althans niet in de bestaande situatie. Daarom is het weloverwogen gebruik van voorbehoedsmiddelen zedelijk verantwoord. Wij zien niet in waarom dit tot moreel verval zou leiden. Seksualiteit zonder voortplanting is naar onze mening noch slecht, noch onnatuurlijk. Het is ons zelfs onbegrijpelijk wat in dit verband wordt bedoeld met 'onnatuurlijk', wanneer zuigelingen en oude mensen in leven worden gehouden met 'onnatuurlijke' medische hulpmiddelen.

Ik weet maar al te goed, dat in de welvaartslanden vele katholieken — en wellicht zelfs de meerderheid van hen — het in deze met ons eens zijn. Zij voeren aan, dat er geen fundamentele theologische bezwaren bestaan tegen een dergelijke waarborg van een behoorlijk levenspeil. Ik begrijp evenmin welk geloofsdogma erdoor ondergraven zou worden. Dat neemt echter niet weg dat verzet tegen voorbehoedsmiddelen en gezinsplanning inherent is aan de politiek van de officiële Rooms Katholieke Kerk. En wij kunnen ons niet aan het idee onttrekken dat deze officiële politiek weinig geldingsrecht heeft, wanneer de meerderheid van de ontwikkelde katholieken (althans in de ontwikkelde landen) een andere mening is toegedaan.

Want het officiële katholieke standpunt beïnvloedt via katholieke politieke kanalen in hoge mate de politiek van staten zelfs wanneer de katholieken er in de minderheid zijn. Dat is er de oorzaak van dat bij voorbeeld in de Verenigde Naties voorstellen voor gezinsplanning niet of nauwelijks ter sprake komen. Hierdoor belasten de toonaangevende kringen van de Rooms Katholieke Kerk zich met een enorme verantwoordelijkheid ten aanzien van de toekomst van de mensheid. Armoede, ontstentenis van medische en edukatieve voorzieningen, milieuvervuiling, hongersnood, onvrede en oorlog worden door een buitensporige bevolkingstoename bevorderd.

Het standpunt van de officiële leiding van de Rooms Katholieke Kerk met betrekking tot voorbehoedsmiddelen, gezinsplanning en geboortebeperking heeft afschuwelijke sociale konsekwenties. Humanisten willen bouwen aan een wereld waarin iedere nieuwgeborene de mogelijkheid krijgt tot volledige zelfontplooiing. Zij beseffen dat dit onmogelijk is als de huidige bevolkingstoename niet wordt afgeremd. Zij doen een beroep op alle mensen van goeden wille van welke levensovertuiging ook, om de mateloze bevolkingstoename, die een bedreiging betekent voor het voortbestaan van de mensheid, gezamenlijk tot staan te brengen.